

שיעורים בפיקוח נפש והצלה

נתנאל אוירבך

שיעור ב: המקורות להיתר חילול שבת על פיקוח נפש

הגמרא מביאה את השאלה העקרונית מה המקור להיתר 'לחלל שבת' על פיקוח נפש.

הובאו בגמרא 7 תשובות לשאלה זו, אך ההכרעה היא כפי הדעה האחרונה.

בדברים הבאים נבחן את הצורך במציאת מקור לדין כ"כ פשוט (לאור מה שלמדנו בשיעור הקודם על היחס בין פיקוח נפש לקיום המצוות), וכן את השפעת המקורות שנדחו על ההלכה

א. הצגת הסוגיה

בבלי יומא (פה ע"א-ע"ב):

וכבר היה רבי ישמעאל ורבי עקיבא ורבי אלעזר בן אלעזר בן עזריה מהלכין בדרך, ולוי הסדר ורבי ישמעאל בנו של רבי אלעזר בן עזריה מהלכין אחריהן. נשאלה שאלה זו בפניהם: מניין לפיקוח נפש שדוחה את השבת? נענה רבי ישמעאל ואמר: אם במחותרת ימצא הגנב. ומה זה, שספק על ממון בא ספק על נפשות בא, ושפיות דמים מטמא את הארץ וגורם לשכינה שתסתלק מישראל ניתן להצילו בנפשו, קל וחומר לפיקוח נפש שדוחה את השבת.

נענה רבי עקיבא ואמר: וכי יזיד איש על רעהו וגוי מעם מזבחי תקחנו למות, מעם מזבחי ולא מעל מזבחי. ואמר רבה בר בר חנה אמר רבי יוחנן: לא שנו אלא להמית, אבל להחיות אפילו מעל מזבחי. ומה זה, שספק יש ממש בדבריו ספק אין ממש בדבריו, ועבודה דוחה שבת, קל וחומר לפיקוח נפש שדוחה את השבת. נענה רבי אלעזר ואמר: ומה מילה, שהיא אחד ממאתים וארבעים ושמונה איברים שבאדם דוחה את השבת, קל וחומר לכל גופו שדוחה את השבת.

רבי יוסי ברבי יהודה אומר: את שבתתי תשמרו. יכול לכל? תלמוד לומר אך חלק.

רבי יונתן בן יוסף אומר: כי קודש היא לכם, היא מסורה בידכם ולא אתם מסורים בידה

רבי שמעון בן מנסיא אומר: ושמרו בני ישראל את השבת. אמרה תורה חלל עליו שבת אחת, כדי שישמור שבתות הרבה.¹

אמר רב יהודה אמר שמואל: אי הואי התם הוה אמינא: דידי עדיפא מדידהו, וחי בהם ולא שימות בהם. אמר רבא: לכולהו אית להו פירכא, בר מדשמואל דלית ליה פרכא.

¹ **שבט מיהודה** (עמוד סב-סג): "והלשון תמוה קצת שמדייק אמרה תורה חלל עליו שבת אחת, ובאמת אין חשבון זה נזכר בתורה כלל ואנו דנים זה מעצמנו שכדאי לחלל פעם אחת או שבת אחת בשביל שמירה שלאחר כך. וכן מה שמביא הקרא דפרשת כי-תשא ולא מביא מעשרת הדברות שנאמר בהן שמור את יום השבת, חלל עליו שבת אחת וגוי, צריך ביאור. ונראה לעניות דעתי לומר, כי חז"ל דקדקו כאן בלשון הכתוב שאומר ושמרו בני ישראל את השבת לעשות את השבת לדורותם ברית עולם, כי הכוונה היא שבני ישראל קיבלו עליהם את חובת השמירה על הנסח היקר של שבת קודש שיישאר נחלת בני ישראל לדורות עולם, ונעשו שומרים על זה. ויש כאן הוספה על מה שנאמר שמור את יום השבת לקדשו, דקאי על כל אחד ואחד לשמור שלא יחלל הוא את השבת, אבל חיובי שמירה של הכלל על עניין השבת ילפינן מקרא זה. והן מצינו דין מיוחד גבי שמירה שלא רק כי השומר חייב לשמור על החפץ שהפקידו אצלו, אלא שיש לו זכות מיוחדת גם למכור את החפץ ולהוציאו מרשות הבעלים לגמרי אם סכנת הפסד נשקפת לבעל הבית לאבד את הכל. ודבר זה מפורש במשנה בבא מציעא... כי המפקיד פירות אצל חברו והם אבודים סבירא ליה לרבן שמעון בן גמליאל עושה להן תקנה ומוכרן בבית דין, ובגמרא מפרש כי אם הנוקד הוא יותר מכדי חסרונו לכו"ע מוכרן בבית דין... ולכאורה צריך עיון, האיד מועילה מכירתו של השומר על חפץ שאינו שלו. אולם מצינו דין זה מפורש גבי השבת אבידה, דילפינן מקרא דהשבות לו כי כל דבר שאוכל ואינו עושה ימכר... ילפינן מזה לכל מקום דגם כשאין השומר צריך להוציא הוצאות מיוחדות על החפץ ונשקף לו הפסד גדול, הרשות ביד השומר למכרו. וזהו אחד מדיני השמירה, דכמו שהוא חייב לשמור מנוקד כן יכול למכור כדי שלא יפסיד יותר. ולעניות דעתי נראה לומר דכמו דאמרין גבי שמירה כל המפקיד על דעת אישתו ובניו הוא מפקיד, כן גם יש להם הזכות למכור כשזה נפסד, ואילו בשאר בני אדם מצינו דין השבת אבידה כשנפסד הכל והוא לוקח זה לשמירה להשיבו אל בעליו אבל אם ירצה אחד למכור את תבואתו של חברו בשדה כשירד על זה גשם ויש הפסד וכדומה ואינו עושה שום מעשה אחר של שמירה אלא מכירה בלבד, נראה לעני"ד דלא מהני... ועפ"י מה שביארנו נבין דרשת חז"ל שהבינו כי גם בשמירה זו שנתחייבו בני ישראל לשמור על האוצר הנחמד ששבת שמו, שיישאר נחלת ישראל תמיד, ישנם שני העניינים האלה כי כמו שמחויבים לשמור שלא יחולל, כן יש להם הזכות לחלל שבת אחת כשיש תועלת לשבת עצמה מפני שישמור שבתות הרבה כזכות שיש לכל שומר להוציא החפץ מרשות הבעלים כשזהו לתועלתו".

שיעורים בפיקוח נפש והצלה

נתנאל אוירבך

? הקשיים

? מדוע צריך לחפש מקור על כך שפיקוח נפש דוחה שבת, הרי ערך חיי היהודי הוא ערך עליון, כפי שהתבאר בשיעור הקודם -

רש"י (יומא פב ע"ב ד"ה מאי):

משום וחי בהם ולא שימות בהם, טעמו של דבר לפי שחביבה נפשן של ישראל לפני המקום יותר מן המצוות, אמר הקב"ה תבטל המצווה ויחיה זה.

? מדוע שאלה זו נשאלה דווקא ביחס לשבת, 'מניין לפיקוח נפש שדוחה את השבת', ולא נשאלה בצורה כללית על כל המצוות כולן, הרי למדנו מכבר **בבבלי יומא** (פב ע"א):
אין לך דבר שעומד בפני פיקוח נפש, חוץ מעבודה זרה וגילוי עריות ושפיכות דמים.

וכפי שציין **הרמב"ם** (הלי יסודי התורה פ"ה ה"ב):

כשיעמוד עובד כוכבים ויאנוס את ישראל לעבור על אחת מכל מצוות האמורות בתורה או יהרגנו, יעבור ואל יהרג שנאמר במצוות אשר יעשה אותם האדם וחי בהם, וחי בהם ולא שימות בהם.

ב. הצורך בלימוד מיוחד לדחיית שבת

לעיל שאלנו מדוע צריך היה להביא מקורות שונים לדין זה ששבת נדחית בפני חיי האדם החשובים. בדברי הפרשנים מצאנו שתי גישות - האחת טוענת שאכן לא היה צורך בכך והדבר פשוט מסברה, והשנייה סוברת שללא המקורות השונים לא היינו יודעים שניתן לדחות את השבת החמורה בפני חיי האדם

1. פשוט מסברה

לדעה זו, אכן פשוט היה מסברה שפיקוח נפש דוחה את השבת. אך מכל-מקום היה צורך במקורות שונים דווקא משום שישנן עבירות שעליהן נדרש למסור את הנפש, היה צורך במקור שיתחום עניין זה, ויקבע שמסירות נפש נדרשת רק בג' עבירות חמורות

תוספות הרא"ש (סנהדרין עד ע"ב ד"ה בן נח):

דודאי מסברא בלא קרא אינו מחוייב למסור עצמו, ולא איצטריך קרא דוחי בהם אלא כי היכי דלא נילף שאר מצוות מרוצח ונערה המאורשה דאפילו בצנעה יהרג ואל יעבור.²

? אם אכן הדין היה פשוט מסברה מדוע א"כ הגמרא טורחת ומביאה 7 הסברים שונים לדין זה?

² כ"כ **תוספות** (סנהדרין עד ע"ב ד"ה בן נח).

שיעורים בפיקוח נפש והצלה

נתנאל אוירבך

2. יתרונה של השבת

~ הרב יחזקאל לנדא מסביר את המיאון של התנאים לומר את המקור הפשוט של שמואל 'וחי בהם' והם נדרשים ליקל וחומר'. לדבריו, יש יתרון לשבת על-פני חיי האדם משום שדין זה 'וחי בהם' נאמר רק ביחס למצוות שהצטוו בסיני, אך הציווי על שבת קדם לסיני ולא ייאמר לגביה דין 'וחי בהם'.³

לכן היה ראוי לומר שפיקוח נפש לא ידחה שבת, והיה צריך לימודים שונים עבור כך -

צ"ח (יומא פה ע"ב):

ולכאורה יפלא למה שבקו כולחו תנאי מקרא מפורש וחי בהם ונדחקו מק"ו.
ונראה משום דקרא כתיב בפרשת אחרי מות ושמרתם את חוקותי ואת משפטי אשר יעשה אותם האדם וחי בהם אני ה'.
ולפי זה יש לומר, דכולהו תנאי דילפי פיקוח נפש דוחה שבת מק"ו וממאנים בדרשא שהביא שמואל, דסבירי להו דמוחי בהם אין ללמוד רק מצוות שנתן להם בסיני שניתן להם רק בתנאי וחי בהם, אבל שבת שנתן להם במרה קודם שנאמר וחי בהם, יש לומר דשבת אינו נדחה מפני פיקוח נפש. ואף ששבת נשנית בסיני, מכל-מקום אזהרת שבת שנאמר במרה לא היה בו תנאי, ולכך ילפי מקל-וחומר ומסברא דאינו מחויב לאבד חייו בשביל קיום המצווה, וכמו כן גבי שבת.

~ לדעת הרב אליעזר יהודה ולדינברג, יש חומרה יתרה של שבת שיתכן והיא שוות-ערך לגי עבירות חמורות שאין דוחים אותה בפני פיקוח נפש, זאת משום שהמחלל שבת כעובד עבודה זרה שהיא מגי עבירות החמורות עליהן נאמר 'ייהרג ואל יעבור' -

שו"ת ציץ אליעזר (ח"ח סימן טו, קונטרס משיבת נפש פרק א אות ב):

ולפענ"ד נראה לפרש דמשום הכי נשאלה השאלה רק בנוגע לשבת, משום דהנה... מבואר דמומר לחלל שבת הרי הוא כמומר לכל התורה כולה... ולכן בהיות שהמחלל שבת דינו כעובד עבודה זרה על כן אילו לא היה לנו לימוד מיוחד דפיקוח נפש דוחה שבת היה הדין נותן שנדמה דין עבירה לחלל שבת כדין עבירה לעבוד עבודה זרה, וכשם שבשם יהרג ואל יעבור כך גם לעניין עבירה לחלל שבת דינא הכי והוינן אמרין גם דכשם שאין מתרפאין בעבודה זרה אפילו במקום סכנה ופיקוח נפש... כך לעניין שבת כן דאין מתרפאין ע"י חילול שבת אפילו במקום סכנה ופיקוח נפש.

3. ההקשר ההיסטורי

ניתן להציע ביאור שונה העונה לשאלת ייחודיותו של פיקוח נפש בשבת, ועל ריבוי המקורות שהובאו לשם כך. הטענה היא שמדובר על הקשר היסטורי ביחס לכתות השונות בימי הבית השני שטענו שאין פיקוח נפש דוחה שבת. לצורך כך נשאלה השאלה דווקא ביחס לשבת וטרחו התנאים והביאו שלל מקורות כדי לאשרר את הטענה שפיקוח נפש דוחה שבת להוציא מטענת הכתות

³ דברים אלו, שאין דין 'וחי בהם' על מה שהצטוו לפני מתן תורה, כ"כ רבי אליהו מזרחי (שמות ד, כו) ביחס לטענתו של משה רבינו שנמנע למול את בנו, כפי המובא בנדריים (לא ע"ב): "אמר רבי, ח"ו שמשו רבינו נתרשל מן המילה, אלא כך אמר אמול ואצא סכנה היא, שנאמר ויהי ביום השלישי בהיותם כואבים". והקשה הרא"ם: "איך הותר לעבור על מצוות עשה דמילה משום סכנה, והלא עדיין לא ניתנה התורה דכתיב וחי בהם ולא שימות בהם". היינו, אמנם קיום המצוות נדחה בפני פיקוח נפש שנאמר 'וחי בהם' ולא שימות בהם, אך כלל זה שייך רק לאחר שניתנה התורה, וכאן עוד לא ניתנה תורה והיה לו למשה למול את בנו גם במקום של סכנה. יש שכתבו ליישב שגם לפני מתן תורה היה פשוט מסברה שאין למסור הנפש עבור מצוות, ראו: מהרש"א (חידושי אגדות, נדרים לא ע"ב); פרשת דרכים (דרוש ב) עפ"י דברי תוספות (סנהדרין עד ע"ב ד"ה בן).

שיעורים בפיקוח נפש והצלה

נתנאל אוירבך

בבלי יומא (פה ע"א-ע"ב):

וכבר היה רבי ישמעאל ורבי עקיבא ורבי אלעזר בן עזריה מהלכין בדרך, ולוי הסדר⁴ ורבי ישמעאל בנו של רבי אלעזר בן עזריה מהלכין אחריהן.

נשאלה שאלה זו בפניהם: מניין לפיקוח נפש שדוחה את השבת?

! בדברי הערוך מצאנו גרסה שונה ויתכן ויש לה היבט היסטורי -

הערוך (ערך סרד):

לוי הסרד, פירש גאון יש אומרים שהיה עושה בגדי סרד לפיכך נקרא סרד, או שהיה עושה כלי שרד כגון המצודות.

קובץ שמעתין (גיליון 139 עמוד 89):

שרד מלשון הישרדות כגון המצודות, היינו מומחה בבניין בונקרים וכדומה הנצרכים לעת קרב... העולה מכך שמדובר בשאלה מעשית מימי המרידות ברומאים בין המרד הגדול למרד בר כוכבא. וניתן להציע שהשאלה הופנתה מקרב המורדים שנסתפקו בהיתר המלחמה בשבת.

לדעת הרש"ש, השאלה נשאלה לפני לוי הסדר ויתכן לפי הנ"ל שפנו שאליו משום עיסוקו -

רש"ש (יומא פה ע"א ד"ה שם נשאלה):

נשאלה שאלה זו בפניהם - נראה דרצונו לומר בפני לוי הסדר ורבי ישמעאל בנו של רבי אלעזר בן עזריה, אך הם לא ענו דבר בפני רבותיהם, דאי לא תימה הכי למה הוזכרו.

« לחז"ל ברור היה שפיקוח נפש דוחה שבת, אך הם ביקשו להציע הוכחות ודרשות כנגד כיתות הבית השני, ולכלול בהן את מלוא המחלוקת ביחס לפעולות הדוחות שבת.

הרב איסר יהודה אונטרמן (שבט מיהודה, ח"ג שער א סימן ע):

והנה מעצם הדין היה צריך להיות החומר שבתורה לשמור את השבת מכל מלאכה דומה לחומר האיסור שבעבודה זרה גלוי עריות ושפיכות דמים אשר עליהם מצווים כי יהרג ואל יעבור, ואינם נדחים מפני פיקוח נפשות, שהרי השבת היא אבן פינה בחומת היהדות והעונש על חילול שבת הוא כמו על עבודה זרה ממש. ואמנם כתוב בספרי דברי הימים כי בחיילות החשמונאים היו יהודים שלא רצו להילחם בשבת ונכנסו למערה לשבות גם כשהאויבים הקיפום ושרפום באש, הם חשבו לתומם שגם על שמירת השבת נאמר יהרג ואל יעבור, ולא ידעו כי ההלכה אינה כן. ולכן מצינו כי גדולי התנאים חיפשו למצוא יסוד להדין כי פיקוח נפש דוחה שבת.

⁴ רש"י (יומא פה ע"א ד"ה ולוי): "ולוי הסדר - לא פורש לי מהו"; **בן יהודע** (שם): "נראה לי מלאכתו הייתה כמו רב דהוה פסיק סדרא קמיה דרבי לקמן בסוף מכלתיך"; **יעב"ץ** (שם): "סודר שמועות החכמים".

שיעורים בפיקוח נפש והצלה

נתנאל אוירבך

ג. היחס ההלכתי למקורות

1. עבודת הקורבנות ומילה בשבת: שבת 'הותרה'

בבלי יומא (פה ע"א-ע"ב):

נענה רבי עקיבא ואמר: וכי יזיד איש על רעהו וגוי מעם מזבחי תקחנו למות, מעם מזבחי ולא מעל מזבחי. ואמר רבה בר בר חנה אמר רבי יוחנן: לא שנו אלא להמית, אבל להחיות אפילו מעל מזבחי. ומה זה, שספק יש ממש בדבריו ספק אין ממש בדבריו, ועבודה דוחה שבת, קל וחומר לפיקוח נפש שדוחה את השבת. נענה רבי אלעזר ואמר: ומה מילה, שהיא אחד ממאתים וארבעים ושמונה איברים שבאדם דוחה את השבת, קל וחומר לכל גופו שדוחה את השבת.

ביחס לשאלה היסודית -

האם היתר 'חילול שבת' לצורך פיקוח נפש הוא בגדר 'הותרה או דחוויה', היינו עד כמה יש לטרוח ולהתאמץ כדי להימנע מהקרבת קורבן בטומאה או מעשיית פעולה אסורה לצורך פיקוח נפש, עוד נדון בהמשך, אך לעת עתה ניתן לראות במקורות השונים סוג של הכרעה בשאלה זו

התשב"ץ דן בשאלה האם יש לשחוט בהמה טהורה עבור חולה, שכן השבת 'הותרה', או שמא יש להאכילו בשר נבילה משום שאיסור נבילה קל מהאיסור לחלל את השבת בשחיטה, ובכך שבת היא 'דחוויה' בפני פיקוח נפש.⁵ לדבריו, מהמקורות בסוגיה שלפנינו יש להוכיח ששבת 'הותרה' בפני פיקוח נפש ויש וניתן לשחוט עבור החולה את הבהמה.

ההוכחה שלו היא מכך שעבודת המקדש וברית מילה בשבת הותרו לגמרי בפני שבת -

שו"ת התשב"ץ (חי"ג סימן לז):

וכיון דלעניין עבודה אסיק תלמודא דהותרה שבת, הוא הדין לעניין פיקוח נפש, דהא בתלמוד פרק יום הכיפורים יליף רבי עקיבא דפיקוח נפש דוחה שבת ממה שאמרה התורה מעם מזבחי תקחנו למות... אם כן פיקוח נפש חמיר טפי מעבודה, ואי לעניין עבודה אמרינן דהותרה, כל שכן לעניין פיקוח נפש... וכן נמי יש להוכיח כן מדברי רבי אלעזר בן עזריה שם, שלמד פיקוח נפש ממילה, ונראה ודאי דשבת הותר למילה דלאו דחוויה בלבד...

ולפי זה אם עניין נבלה וחילול שבת תלוי במחלוקת זו של שבת אם הותרה או אם דחוויה, הדבר פשוט שמחללין שבת ואין מאכילין אותו נבלה.

⁵ שאלה זו הובאה בדא"ש (יומא פרק ח סימן יד) בשם הראב"ד, וכתב הרא"ש בשם מהר"ם מרוטנבורג ששבת הותרה; **שו"ת הרשב"א** (חי"א סימן תרפט): "ולוי נראה, שהכל תלוי במחלוקת אם נאמר שבת דחוויה או נאמר שבת הותרה אצל חולה". ראו עוד בנושא זה בהרחבה בשיעור ו - 'שבת הותרה ודחוויה'.

שיעורים בפיקוח נפש והצלה

נתנאל אוירבך

2. דרשות חלוקות בשאלת 'הותרה' או 'דחיה'

בניגוד לתשב"ץ, החתם סופר דווקא סבור שמילה בשבת היא 'דחיה'. לדעתו, חלק מהמקורות מורים על כך ששבת 'הותרה' וחלקם מורים ששבת 'דחיה'. לדוגמה, הדרשה 'חלל עליו שבת אחת כדי שישמור שבתות הרבה' עניינה ששבת 'הותרה', אך הלימוד העיקרי 'וחי בהם' והלימוד ממילה בשבת מורים ששבת 'דחיה' בלבד. כאן מבחין החתם סופר בין דחיית שבת (הותרה) לבין דחיית כל המצוות (דחיה), וא"כ הוא שואל מדוע מסיימת הגמרא באמירה שהמקור 'וחי בהם' הוא עדיף, הרי צריכים את כל הלימודים, אלו העוסקים בדחיית המצוות ואלו העוסקים בדחיית השבת -

שו"ת חתם סופר (או"ח סימן פה):

ובענין פיקוח נפש סבירא ליה למהר"ם מרוטנבורג שברא"ש דכל המצוות דחויים ושבת הותרה, דהוה ליה שבת לענין פיקוח נפש כיום טוב לענין אוכל נפש. והטעם לכאורה, דדחיית כל התורה נפקא מוחי בהם ואינו אלא דחיה, ובשבת יתר עליהן קרא ושמרו בני ישראל את השבת לומר דהותרה. אלא לפי זה תרווייהו צריכי, וצריך עיון ביומא טבא חדא פלפולא חריפתא וכו', הא תרווייהו צריכי... עוד יש לעיין דבעי למילף פיקוח נפש ממילה, ומילה דחיה ולא הותרה.

3. ברית מילה בשבת: היתר חילול שבת לספק פיקוח נפש עתידי

• הלימוד שפיקוח נפש דוחה שבת מהיתר מילה בשבת מוסבר ע"י רבינו חננאל בצורה כזו שיש חיוב מיתה-כרת בהעדר מילה, וכאשר מלים את התינוק בשבת ביום השמיני אזי מצילים אותו ממיתה, ואם כך יש להתיר כל חילול שבת לצורך הצלת כל הנפש -

רבינו חננאל (יומא פה ע"ב):

מצאנו שהמל התינוק מצילו מן המיתה מאליעזר בנו של משה רבינו שנא' ויהי בדרך במלון ויפגשוהו ה' ויבקש המיתו. ויבקש המיתו לתינוק מפני שנתעצלה אמו ולא מלה אותו וכיון שהרגישה מלה אותו וקראתו חתן דמים. והצילו מן המיתה שנאמר וירף ממנו, פירוש וירף חולי המוות מאתו מן התינוק. אז אמרה חתן דמים אתה לי בדמי המילה. ואמרינן תו למולו ואפילו בשבת כדי לפדותו מן המיתה, וכתוב וערל זכר אשר לא ימול את בשר ערלתו ונכרתה מלמד שהקטן נתפש בעון האב והגדול בעון עצמו ושניהם בחיוב מיתה. זה טעם של רבי אלעזר בן עזריה.

שיעורים בפיקוח נפש והצלה

נתנאל אוירבך

« בימי מלחמת השחרור, נשאל הרב יצחק הרצוג האם מותר לבנות גדר ביטחון לשכונה מחשש שמא הפורעים יבואו? מדובר על ספק פיקוח נפש עתידי שאינו לפנינו עתה.

הרב הרצוג הביא את המקור מדין מילה בשבת, ממנו יש ללמוד שההיתר למול בשבת ולא לדחות את המילה לאחר שבת ובכך גם לא יהיה חיוב כרת, נובע מחשש עתידי שמא לא ימולו אותו גם לאחר שבת -

שו"ת היכל יצחק (או"ח סימן לא):

שאלה: בימי מלחמת השחרור, בשנת תש"ח, בקשו להקים גדר בטחון מסביב לשכונת קרית שמואל בעיר טבריא, מחשש התנפלות הערבים על שכונה זו, אם מותר במקרה זה, להמשיך בעבודה גם בשבת...
ואולם יש להבין, שבגמרא אמרו שלכולהו אית להו פירכא לבר מדשמואל, והיינו שמא ודאי הותר, אבל לא ספק. ולכאורה הרי גם במילה אין זו אלא ספק פיקוח נפש, שאם יחיה עד מחר ונמול אותו אין שום חשש של סכנת כרת, אעפ"י שלשמא ימות חיישינן, אבל אין זה אלא ספק, ועוד שאם לא תתיר התורה למול משום שבת, שוב לא יהא כאן כרת, כמובן, ולמה התירה משום כרת, לא תתיר ולא יהא עניין של כרת.
וצריך לומר, שחששה שמא לא ימול גם מחר בתשיעי, אבל בקטן הרי באמת אין כאן חיוב כרת, שהאב אינו חייב כרת, אלא זוהי מצווה שבביטולה יש מציאות של כרת, והיינו בגדול. ודן רבי אליעזר מזה עד היכן כוחו של פיקוח נפש מגיע, שהתורה התירה למול בשבת, מפני שבביטול מצווה זו יש מציאות של כרת.⁶

4. 'היא מסורה בידכם': ההיבט הערכי בפיקוח נפש

הדרשה הנוספת המתירה חילול שבת במציאות של פיקוח נפש, ששבת מסורה ביד ישראל וניתן לעבור עליה במציאות של פיקוח נפש, מלמדת על ערך חיי האדם שלצורך חייו ניתן לחלל שבת

בבלי יומא (פה ע"ב):

רבי יונתן בן יוסף אומר: כי קודש היא לכם, היא מסורה בידכם ולא אתם מסורים בידה.
רבי שמעון בן מנסיא אומר: ושמרו בני ישראל את השבת. אמרה תורה חלל עליו שבת אחת, כדי שישמור שבתות הרבה.

⁶ מובא גם בדבריו בפסקים וכתבים (ח"א סימן מה, עמוד קצה ואילך).

שיעורים בפיקוח נפש והצלה

נתנאל אוירבך

משך חכמה (שמות לא, יד) :

ושמרתם את השבת כי קודש היא לכם, מחלליה מות יומת, כי כל העושה בה מלאכה ונכרתה הנפש ההיא... פשטא דקרא נראה דאמר דלא יהיה לפלא, הלא השבת גופיה נדחית מפני פיקוח נפש אחת מישראל, והרי היא קלה אף מפני ספק פיקוח נפשו של אדם, ומי שעובר על השבת נהרג ונסקל. אכן באמת, קדושת השבת נדחית מפני נפשו של ישראל, כי אם אין ישראל ליכא שבת בעולם, ומי יעידו על שביתות השם ממעשיו ועל קדמותו בעולם?! אכן, אם הישראל לא שמר את השבת הוא גרוע ונבזה אף מן הבהמה, ונסקל, וזה כפרתו, כי גם אם אינו נסקל נפשו נכרתת מן הקשר האמיץ אשר קשורה כנסת ישראל בה' ובתורתו, ומיתתו טובה גדולה לו... וזה שאמר ושמרתם את השבת כי קודש היא לכם, היינו שהיא נתונה לכם ואתה העיקר והיא הטפילה לכם... ועושין כל צרכיהם בחולי שיש בו סכנה בשבת, כי אם אין ישראל מי המה המקדשים אותה. ואף על פי כן מחלליה מות יומת, כי המחללה הוא נטפל ממעלתו וחילל ברית קודש שהיה בינו ובין השם, כי כל העושה בה מלאכה ונכרתה הנפש ההיא מקרב עמה, אם כן הוא לאו בר קיימא הוא ומיתתו טובה גדולה לו... ולכן שבת לחולה הוא כחול לכל דבר שהוא כדי שיתקדש שמו יתברך על ידי ישראל הם המקדישים הם המעריצים שמו יתברך ומודיעים העולם קדמותו והשגחתו והמציאו הנבראים במכוון.

• ערכים שונים

ניתן לראות הבדל מהותי בין שתי הדרשות, כאשר הדיון הוא האם חיי האדם הם מעל הכל ואפילו מעל מצוות שמירת השבת, או שמא ערך השבת גדול והיתר חילולה הוא רק משום קיומה העתידי

בבלי יומא (פה ע"ב) :

רבי יונתן בן יוסף אומר : כי קודש היא לכם, היא מסורה בידכם ולא אתם מסורים בידה.

ערך חיי האדם גדול מערכה של השבת

רבי שמעון בן מנסיא אומר : ושמרו בני ישראל את השבת. אמרה תורה חלל עליו שבת אחת, כדי שישמור שבתות הרבה.

ערך השבת גדול יותר, והסיבה לחילולה רק משום קיומה העתידי